

kelioğlu, nr. 369, vr. 41-56); *Risâle fi'l-mesh ale'l-huffeyn* (Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 376, vr. 144-154); *Risâle fi hakkı'd-deverân* (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 621, vr. 94^b-98^a). Bu eserlerin, para vakfı ve sülûflerin semâ yapması ile (deverân) ilgili çeşitli araştırmalarda kaynak olarak kullanılan risâleler başta olmak üzere özellikle Süleymaniye Kütüphanesi'nde birçok nüshası bulunmaktadır. Çeşitli dönemlerde istinsah edilen bu nüshaların sadece isimlerinde bazı küçük farklılıklar görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, D 8823, vr. 21^a; Lutfi Paşa, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, İstanbul 1341, s. 390-392; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 446-447; Meccî, *Şekâik Tercümesi*, s. 446-448; Mahmud Kefevî, *Ke-tâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mânî'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Reisülkütâb, nr. 690, vr. 400^b-402^a, 409^a-410^a; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 89, 292; Peçuylu İbrâhim, *Târih*, I, 49; *Keşfü'z-zunûn*, I, 848, 1229; II, 1622; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 19-21; *Sicill-i Osmânî*, IV, 344-345; *İlmiyye Sahnâmesi*, s. 361-363; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 642; Danişmend, *Kronoloji*, V, 112-113; Şerafettin Tuncay, *Çivizâde Ailesi* (lisans tezi, 1950), İÜ Ktp., nr. 1872; R. C. Repp, *The Mufti of Istanbul*, Oxford 1986, s. 244 vd.; E. Mandaville, "Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire", *JMES*, X (1979), s. 291 vd.; M. Cavid Baysun, "Çivi-zâde", *İA*, III, 438-439; V. L. Ménage, "Çivi-zâde", *Et*² (İng.), II, 56-57.

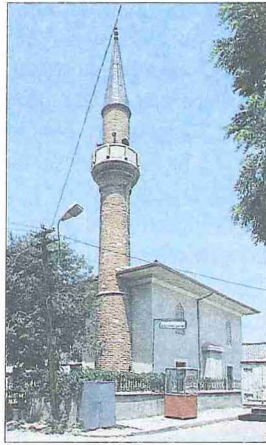
MEHMET İPŞİRLİ

ÇİVİZÂDELER

XV-XVIII. yüzyıllarda
birçok âlim yetiştiren tanınmış
bir Osmanlı ailesi.

Aslen Menteşeli olan ailenin bu lakabı müderris ve hattat Çivi İlyas Efendi'den gelmektedir. "Çivi" lakabını ne münasebetle aldığı bilinmeyen İlyâs Efendi'nin künyesi Müstakimzâde tarafından İlyas Şehid b. Mehmed b. İlyâs b. el-Hâc Ömer olarak (*Tuhfe*, s. 132) verilmiştir. Kendisi gibi hattat olan kardeşi Mustafa Efendi hakkında fazla bilgi bulunmamakta; ancak İlyas Efendi'nin ölümü üzerine (900/1494-95) yeğeni Muhyiddin'i himaye için kardeşinin hanımı ile evlendiği ve bir süre sonra yeğeniyle birlikte İstanbul'a gittiği, 911'de de (1505-1506) vefat ettiği bilinmektedir (a.g.e., s. 538).

Ailenin tanınmasında, İlyas Efendi'nin oğlu Şeyhülislâm Muhyiddin Mehmed Efendi (bk. ÇİVİZÂDE MUHYİDDİN MEHMED EFENDİ) ile torunu Şeyhülislâm Mehmed Efendi'nin (bk. ÇİVİZÂDE MEHMED EFEN-

Çivizâde
Camii -
Şehremini /
İstanbul

Di) önemli rolü olmuştur. Aile Çivi İlyas'ın biri şeyhülislâm, diğeri defterdar olan oğullarından iki kol halinde devam etmiştir.

Şeyhülislâm Muhyiddin Efendi'nin kaynaklarda adı belirtilmeyen kızı Şeyhülislâm Hâmid Efendi ile evlendi, böylece Hâmid Efendi "Çivizâde Damadı" olarak da tanındı. Muhyiddin Efendi'nin oğlu Şeyhülislâm Mehmed Efendi'nin Mehmed ve Ümmü Gülsüm adında iki çocuğu bilinmektedir. Mehmed Efendi, Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi'den mülâzim olup daha sonra kızıyla evlendi. Süleymaniye Medresesi müderrisliğine kadar yükseldikten sonra 1614'te kadılığa geçerek Şam, Mısır, Galata, Bursa, Edirne, İstanbul kadılıklarında; Anadolu ve Rumeli kazaskerliklerinde bulunduktan sonra 1648 yılında görevden ayrıldı. Kendisine önce Tatar Pazarcığı, ardından Ankara kadılığı arpalık olarak verildi. Mehmed Efendi 1061'de (1651) vefat etti (Şeyhî, I, 195-196). Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Ümmü Gülsüm'ün ise babasından önce vefat ettiği, Zeyrek'te Çivizâde veya Ümmü Gülsüm adıyla anılan caminin bu hanım için babası tarafından yaptırıldığı bilinmektedir (Ayvansarayî, I, 77).

Mehmed Efendi'nin oğlu Abdullah Efendi, Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'den mülâzim olduktan sonra Süleymaniye müderrisliğine kadar yükseldi. 1692'de kadılığa geçerek Kudüs, Şam, Edirne ve Mekke kadılıklarında ve iki defa fiilen Anadolu kazaskerliğinde bulunup Rumeli kazaskerliği pâyesini aldı. Değişik kazalar kendisine arpalık olarak verildi. 1725'te vefat eden Abdullah Efendi Eyüp Camii civarına defnedildi (Şeyhî, II, 600-602).

Çivi İlyas Efendi'nin diğer oğlu Ahdî Çelebi çeşitli görevlerde bulunduktan

sonra 1547'de başdefterdarlığa kadar yükseldi (*Sicill-i Osmânî*, III, 407). "Bitlice" lakabıyla tanınan oğlu Mustafa Efendi, amcası Şeyhülislâm Muhyiddin Efendi'den mülâzim oldu. Gebze'de Çoban Mustafa Paşa Medresesi müderrisi iken 1565'te genç yaşta vefat etti ve Eyüp'te amcasının yanına defnedildi (Atâî, s. 44). Ahdî Çelebi'nin ikinci oğlu Mahmud ise ilmiye mesleğinde yetişip çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra Trablusşam kadısı oldu. Sultan Selim ve Süleymaniye Külliyesi evkafına mütevelli tayin edildi. Daha sonra ilmiyeden defterdarlığa geçen Mahmud Paşa, son olarak Aydın ve Rodos sancak beyliklerinde bulundu ve 978'de (1570-71) vefat etti (*Sicill-i Osmânî*, IV, 313). 938 yılında (1531-32) doğan, medrese tahsilinden sonra Abdurrahman Efendi'den mülâzim olan üçüncü oğlu Ali Efendi, çeşitli medreselerde müderrislik ve Rodos'ta müftülük yaptıktan sonra Bursa ve İstanbul kadılıklarında bulundu; 1592'de vefat etti ve Bitlice Mescidi hazîresine defnedildi (Atâî, s. 317). Oğlu Abdullah Efendi 977 (1569-70) yılında doğdu. Medrese tahsilinden sonra Hoca Sâdeddin Efendi'den mülâzim oldu. Süleymaniye ve Dârülhadis müderrisliklerine kadar yükseldikten sonra kadılığa geçerek Selânik, Bursa, Mısır, Mekke, Eyüp, Edirne ve İstanbul kadılıklarında, iki defa Anadolu kazaskerliğinde bulundu. 1629'da vefat etti ve Bitlice Mescidi hazîresine defnedildi (a.g.e., s. 725).

Abdullah Efendi'nin oğlu olan ve şiirlerinde Nazmî mahlasını kullanan Ali Nazmî Efendi, medrese tahsilinden sonra Hocaâzâde Mehmed Efendi'den mülâzim oldu. Sahn-ı Semân, Ayasofya ve Süleymaniye medreselerinde müderrislikten sonra bir süre Filibe kadılığı yaptı. 1634 yılında vefat etti ve Bitlice Mezarlığı'na defnedildi (a.g.e., s. 757). Ali Nazmî Efendi'nin oğlu Mehmed Efendi medrese tah-

Anadolu
Kazaskeri
Çivizâde
Atâullah
Efendi'nin
Eyüp'te
Hasan
Hüsnü Paşa
Türbesi
yanındaki
mezar taşı

ÇİVİZADELER

silinden sonra Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'den mülâzim oldu. Süleymaniye müderrisliğine kadar yükseldikten sonra 1663'te Mekke kadısı oldu ve aynı yılın sonunda vefat etti.

Çivizâdeler'in biri Eyüp Sultan Camii civarı, diğeri de Sultan Selim semtinde Bitlice Mescidi hazîresi olmak üzere başlıca iki yerde medfun oldukları bilinmektedir. XVIII. yüzyıldan itibaren ailenin adını devam ettiren tanınmış simaların artık çıkmadığı görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 446; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 44, 292, 317, 725, 757; Şeyhî, *Ve-kâyi'u'l-fuzalâ*, I, 195-196; II, 600-602; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 132, 538; Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmî*, I, 77; *Sicill-i Osmânî*, III, 407; IV, 313; Şerafettin Tuncay, *Çivizâde Ailesi* (lisans tezi, 1950), İÜ Ktp., nr. 1872; M. Cavid Baysun, "Çivi-zâde", *İA*, III, 438; V. L. Ménage, "Çivizâde", *EI*² (İng.), II, 56.

MEHMET İPŞİRLİ

ÇOBAN ÇEŞMESİ KÖPRÜSÜ

İstanbul surlarının dışında
eski Rumeli
kervan yolu üstünde köprü.

Topkapı dışında, yeni oto yolunun kenarında Çoban Çeşmesi Orman Fidanlığı, yakınında Yeşilköy Havaalanı'na dönen yolun solunda bulunmaktadır. Altından Aya Mama deresinin geçtiği bu köprüyü yaptırılan yapıldığı tarih bilinmemektedir. Yakınında bulunan ve sürülerin sulanması için vakfedilen bir çeşmeden dolayı bu adı almıştır. Yakın tarihlerde yapılan yeni yol düzenlemeleri sebebiyle köprü güzergâh dışında bırakılmış, etrafı düzenlenerek tamir edildikten sonra küçük bir mesire yeri haline gelmiştir.

Çoban Çeşmesi ve Köprüsü - Yenibosna / İstanbul

Muntazam bir işçilikle tamamen kesme taştan yaptırılan Çoban Çeşmesi Köprüsü altı gözlü olup Cevdet Çulpan tarafından verilen ölçülere göre uzunluğu 38,85 m., genişliği 4,25 metredir. Büyük kemeri ise yaklaşık 3,5 m. kadar bir açıklığa sahiptir. Kenarlara doğru gözler biraz daha ufaktır. Tabliyesinin iki yanında kesme taştan yontulmuş korkuluklar ve iki başta klasik köprülerde daima bulunan babaları vardır. Köprü'nün kemerleri genellikle klasik devir eserlerinde olduğu gibi sivri olmayıp yarım yuvarlaktır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 196, lv. CXLII, rs. 122/3.

SEMAVİ EYİCE

ÇOBAN KÖPRÜSÜ

Doğu Anadolu'da
XIII. yüzyıl sonu
veya XIV. yüzyıl başında
yapılmış köprü.

Halk arasında Çobandede Köprüsü olarak da anılan yapı, Erzurum'un Pasinler kazası yakınında Bingöl çayı ile Hasan-kale çayının birleştiği yerde Aras nehri üzerindedir. Erzurum'dan Muş, Erciş, Van yönlerine giden yollar bu köprü üzerinden geçer. Köprü'nün batı yüzündeki çok harap ve okunaksız durumda olan tamir kitâbesinden sıhhatli bir bilgi elde etmek mümkün değildir. Ancak bu metnin ilk satırında "Çoban" adı ve dördüncü son satırında da yazıyla 1140 (1272-28) tarihi teşhis edilmiştir. Fakat bu teşhisin doğruluğundan tamamen emin olunamamaktadır.

Bilindiği kadarıyla köprü hakkında ilk defa etraflı bir inceleme yapan öğret-

men Abdürrahim Şerif Beygu'nun naklettiği bir mahallî söylentiye göre daha batıda olan bir başka köprü'nün selden yıkılması üzerine, İlhanlı Hükümdarı Gazan Han'ın veziri olan Emîr Çoban Selduz 697'de (1297-98) bu köprüyü iki buçuk yılda yaptırmış ve Yağan, Işkı, Has-nikâr, Köprü köylerini bu hayratına vakfetmiştir. Ayrıca aynı hükümdarın beylerbeyi olan Emîr Çoban Noyan da Anadolu'ya girerek Karamanlılar'ın elinden Konya'yı aldıktan sonra İlhanlılar'ın Anadolu valisi sıfatıyla buradaki Türk beylerinin çoğu ona bağlılıklarını bildirmişlerdir. Bir de Emîr Hüsameddin Çoban vardır ki *mâlikâne** usulüyle Kastamonu'ya sahip olmuştur. Fakat genellikle kabul edilen görüş, Pasinler'deki köprü'nün Emîr Çoban Noyan tarafından yaptırıldığı yolundadır. Evliya Çelebi, köprü'nün Çobanoğulları'ndan Çoban Kurdu-man Şah tarafından inşa ettirildiğini yazdıktan sonra başka bir yerde de bânisinin Çobanoğulları'ndan Melik Gazi olduğunu ileri sürer. Sonuç olarak Emîr Çoban'ın Anadolu tarihindeki yeri tam olarak aydınlığa kavuşmadığından köprü'nün yapımı ile ilişkisi de söylenti ve efsaneler içinde kaybolmaktadır. Çoban köprüsüne hâkim tepede Çoban Abdal veya Oğuz Gazi'ye ait olduğu söylenen bir de mezar vardır. Evvelce bunun bir kümbet-türbe içinde bulunduğu söylenir. Beygu ise *Erzurum Evkaf Muhasebe Defteri*'nde Zâviye-i Çoban Abdal'ın kaydını bulmuştur. Buna göre Anadolu'nun en eski köprülerinden olan bu eserin Asya'dan gelen gazi erenlerle ilgili olduğu düşünülebilir. Herhalde köprü'nün bakımı ile görevli olan bu erenlerden bir velî için türbe yapılmış ve zâviye kurulmuştur. Bu gelenek Osmanlı döneminde de sürdürülmüş, tehlikeli geçit yerlerinde ve köprü yakınlarında zâviye ve tekkeler yapılmıştır.

Timur'un XV. yüzyıl başında Anadolu'ya akını sırasında kuvvetlerinin bu köprüden geçtiği bilinmektedir. Osmanlı döneminde Çoban Köprüsü'nün güzel bir minyatürü Matrakçı Nasuh'un *Irakeyn Seferi*'ne dair olan kitabında bulunmaktadır. Bu resimde köprü bir dağın hemen dibinde ve beş gözlü olarak gösterilmiştir. Evliya Çelebi, 1057 (1647) yılındaki yolculuğu sırasında Pasin'den Hasankalesi'ne giderken Çoban Köprüsü'nü görmüş ve bunu "âl-i Çobaniyân'dan bir melik bina ettiği için" böylece adlandırıldığını yazarak, "Aras nehri üzerinde kavs-i kuzaktan nişan verir bir manzara-i ib-